

ALEXANDRU MANIU

ARMELE, UNELTELE ȘI INSTRUMENTELE PROZATORULUI

Un scurt periplu prin lumile scriitorului Viorel Marineasa

Viorel Marineasa a debutat cu roman, a continuat cu alt roman, dar s-a dedicat ulterior prozei scurte și documentare. Predă jurnalism în cadrul Facultății de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, la Universitatea de Vest Timișoara. Prezintă toate simptomele unui *uomo universale*, un umanist veritabil, manifestând interes pentru o sumedenie de subiecte și îndeletniciri, de la literatură universală la sport și de la istorie mondială și regională la modul de funcționare a *furculiței-lasou*, *ceasului bombardă* și *mașinii de tuns cu bombă atomică*, însă atenția și scriitura și le-a dedicat în bună măsură Banatului natal – ca topos și stare de spirit predilecte în opera sa. Urmând poate de la distanță tradiția *omul și locul* specifică marilor scriitori americani și nu doar (Faulkner și al său *Yoknapatawpha*, *California* lui Steinbeck, *Carolina de Nord-Sud* a lui Thomas Wolfe etc.), Viorel Marineasa va rămâne, alături de Daniel Vighi și de alți colegi de generație, o voce originală și autentică a unei regiuni de frontieră, prea adesea neluată în seamă în economia literaturii naționale... după cum însuși admite, nu fără un anumit grad de umor și autoironie:

„Banatul n-a dat un Eminescu, un Arghezi, un Rebreaanu, Ladea nu poate fi comparat cu Brâncuși, nici Filaret Barbu cu George Enescu. Slavici însuși aparține mai degrabă unei regiuni de interferență. Această lipsă de palmares ar putea alimenta teoria – cam simplistă – că zonele cu medie culturală ridicată nu sunt prielnice răbufnirii vârfulor. Explicațiile trebuie să fie, desigur, mult mai nuanțate” (*Dicasterial*, 104).

Primul volum de proză scurtă este publicat de-abia în 1992 la Cartea Românească, având un titlu cu sonorități mai degrabă muzeografice: *Unelte, arme, instrumente*. Nici titlurile schițelor-povestiri nu ajută în vreun fel la elucidarea conținutului, adesea tenebros, ambiguu și încâlcit, marcă a unei faze de experimentare în scriitura lui Marineasa.

Textul ce deschide volumul, *Severă și tandră*, urmărește secvențial, aproape psihedelic pe-alocuri (ajută și coloana sonoră atotprezentă a primelor albume Pink Floyd) traseul

sinuos al unei gimnaste de performanță și al surorii sale mai puțin... performante. Un narator aparent dezinteresat, ce notează *offhand* șuvoiul de impresii și trece în revistă personaje vag schițate, în căutarea unui rost, dar deturnate de frustrări, complexe și o inerție mult prea puternică. În *Trumlin*, de pildă, băiatul diagnosticat cu „linfă” (limfatic, posibil oligofren) duce o viață lăuntrică cu totul aparte: este lucid și observă cu spirit critic lumea din jur.

Miscellanea, Addenda, Errata își regalează cititorii cu fraze adesea lungi și alambicate, stil voit prețios, sacadat, pretins distant, căutând adesea insolitul și asocierile surprinzătoare, ce-l scot pe cititorul „de cursă lungă” din zona de confort *diagonal* și îl obligă să revină asupra textului, să mestece mai cu răbdare ca să nu se-nece cu nonsensuri, având în centru un personaj la fel de fistichiu: latinistul Pădure: „E o ivire dintre ziare omul Pădure, e spiritul, și nu litera lor, pereții casei se topesc în foșnet, Pădure plutește aproape abstract – sens ca și mort, încifrat, difuz, dar și exacerbant, care se degajă din colcăiala poncifelor, din ocheada profesională a unei vechi tenacități” (*Unelte...*, 27). Predomină atitudinea ironică, însă ironia este mereu fină, căci autorul afișează simpatie și înțelegere față de personajele sale deopotrivă ciudate și mundane. De altfel, nu doar aceasta, ci și celelalte povestiri din volum sunt tranzitate de tot soiul de gură-cască, martori fără voie la evenimente fără noimă, clasate și inventariate ulterior de către autor în „procese verbale” pline de lirism, ce n-ar mai putea fi recunoscute în această formă de către protagoniști.

Recunoaștem, de pildă, și astăzi interviul cu eterna vecină: „Eu care sunt pentru căci deși îl văd știu aflând că este persoană de treabă dar însăși foarte importantă și învățată își bate joc tineretului mai mult și înși fără cultură în pregătire cum pentru căci unde studiază și apare cu notițe frumoase la foaie deoarece să se mire cartierul cu respect vă promit că este respectuos printre cei mai oficiali dar pe lângă asta în plus și simpatizați ca și echipa de fotbal de la fabrica de cărămidă.” (*Unelte...*, 33).

Unelte, arme, instrumente I și II sunt scurte incursiuni în ruralul bănățean, mediate în plan interuman de uneltele nelipsite românului, care, după nevoie și circumstanță, se preschimbă în arme (vezi „canonul”, recte tunul apărător de zmeură – o aluzie, poate, la Mircea Nedelciu?), toate instrumente de cunoaștere a unei lumi rămase ușor în urmă. Palpabil, însă niciodată explicit, este contextul politic, distrugerea sistematică a satului de către regimul comunist, abrutizarea țaranului român, vestit odinioară pentru ospitalitatea și jovialitatea sa.

Poate cel mai dificil de urmărit este *Taclale* (I și II), în care, după cum indică și titlul, naratorul – captivat de detalii, relatând impresii într-un flux dezordonat – se preschimbă într-un veritabil radio cu frecvență pe unde scurte cu comutatorul scăpat de sub control, din al cărui difuzor se înlănțuie într-o cadență diluviană frânturi de idei și dialog, de regulă fără cap și coadă: „Era ca o rugăciune: Într-o vreme, multă vreme, pentru mine ce făceai era absurd, căci te iubeam. Acum te-ai împăcat, pentru mine, tu cu ce faci. N-a fost nicicum când ai țipat. Fără revoltă, fără durere. Cel mult, m-a deranjat ca orice zgomot”. „M-a impresionat în multe feluri asta, nu atât pentru ce se întâmplase, ci pentru că devenise publică, deși reporterul parșiv a încercat să fie țeștos, neutru, precis.” „Caca di vaca”. „Sintagma ta favorită. El (sau ea), cu îngăduință rupestră, a consemnat cu n-aș fi făcut-o nici eu: În gesturile cele mai obișnuite, duc un tacâm la gură, mă prind de un lucru mărunț...” (*Unelte...* 119).

Senzația (resimțită de altfel în toate povestirile) e mereu de colaj, de lipitură, iar scriitura anevoioasă te încântă totuși prin spirit ludic și te bulversează în egală măsură. La tot pasul te întâmpină aluzii la te miri ce (orice ierarhizare pare desuetă) care te obligă acum, la peste treizeci de ani de la așternerea epocii pe hârtie, cu întreg alaiul ei de semne culturale, la o recitare mai atentă. La acest volum se pretează ceea ce putem numi, în spiritul culturii politice europene de astăzi, lectura în două viteze:

1. Lectura-experiență (sau aclimatizarea): parcurgerea textelor fără pauză, eventual însoțită de un fundal muzical psihedelic/ progresiv, înfruntarea curajoasă a stranietății experimentului literar.

2. Lectura-explicație (sau aprofundarea): revenirea la text, jocul intelectual, hârjoana cu ideile.

La trei ani după ce și-a etalat uneltele, armele și instrumentele, Viorel Marineasa publică un al doilea volum de proză scurtă, distanțându-se vizibil de scriitura experimentală din *Unelte...*

Dicasterial, publicat în 1995 la Editura Arhipelag, ne plasează încă de la bun început, atât prin titlu (dicasteria fiind un tribunal bisericesc care judeca procesele de divorț, și totodată împunătorul Palatul Dicasterial din Timișoara,

construit de habsburgi în perioada 1855-1860, actualmente sediul Tribunalului Timișoara) cât și prin denumirea dată primei părți – Paori (german), beamtări (de asemenea german), și alte chestii – într-un spațiu emina-mente bănățesc, străbătut de ecourile trecutului multi-cultural și multietnic din perioada habsburgică, ba chiar și mai îndepărtate, din vremea ocupației otomane, dacă luăm în considerare titlul schiței ce deschide volumul: „Cel din urmă harambașă” (harambașă = căpitan de hoți sau de haiduci).

Schița marchează și o schimbare notabilă în arta literară a autorului, care renunță în bună măsură la experimentele stilistice din *Unelte...* și se dedică unei narațiuni mai cuminți, mai cursive și mai puțin ambigue. De-aici se înlănțuie o succesiune de schițe ce alcătuiesc, ca într-un puzzle mereu incomplet, imaginea Banatului de-a lungul câtorva decenii, în plin stalinism și proces de colectivizare, apoi în plină dictatură ceaușistă, cu pleiada aferentă de personaje, unele hazlii, altele triste, toate vii colorate, cu toposuri familiare probabil doar bănățenilor (Radna, Partoș, Pișchia, Banloc, Orșova, Dudești, casa lui Sever Bocu din Lipova, preschimbată în loc de recepții și parastase), unele numai timișorenilor (bazinul ILSA, Comtim, Piața Maria ș.a.), împânzite de *chestiile* specifice acelor vremuri, păstrate până astăzi în memoria colectivă a românului și adesea provocatoare de nostalgie: „haiducul cântat și omagiat până la refuz de propaganda comunistă, rusoaicele la care căscau ochii tinerii rădneni, ceasurile cumpărate de la ruși – la a doua poate chiar a treia încheietură – (*Melancolie cu Naejda*), sprayuri, parfumuri și BT-uri de la bulgari, pantaloni de țaiș, langoșul bănățesc (a nu se confunda cu gogoșa universală) butoiașe de dud, stroboscoape, notiile băuturi spirtoase (ce fac și astăzi deliciul unora) precum diana, monopol și spirtul medicinal – atât de răspândite încât devin substantive comune în text.

Aceste mici descinderi în perioadă urmăresc destine ratate, confuze, sufocate de presiunea politică și ideologică: tânărul macho-motociclist lăsat de față cu ochii-n soarele ce-i zâmbește malițios la apus, din spatele graniței sârbești, contabilul cu ambiții modeste (trăim pentru meciul de duminică) dar suficient de reacționar în modestia sa ca să-și ia o bătaie soră cu moartea, complicate relații întinse pe mai multe generații cu iz de usturoi și balegă montană, bănățeanul care se plictisește pe rând de toate farmecele vieții, în căutarea aceluia *je ne sais quoi* (tradus neaoș „chestie, cum să mă exprim”), unchiul (uica) meticolos și tipicar, bun la catastif sub orice regim, tot soiul de personaje pestrițe, majoritatea de la sat, angajate în dispute mărunte, cu idealuri la fel de mărunte, alergice parcă la orice formă de lirism bucolic: „Razele lunii” – intervine din senin glasul naratorului – „[le] atribuie probabil o aură nemeritată.”

Comunismul revine în prim-plan în a doua parte a volumului, *Năimit... lacheu... agent*, și nu oricum, ci cu o descindere în miezul universului concentraționar, unde, asemenea Satanei lui Dante, îl găsim pe Alexandru Nicolschi, tătucul torționarilor. Îi și auzim glasul, grație (ne putem închipui) mărturiilor deținuților politici de la Târgșor – un Pitești în miniatură de care puțini mai știu astăzi: „Mă bandiților, de ce nu vreți să vă reeducați? Las’ că avem ac de cojocul vostru” (*Dicasterial*, 73). De altfel, Alexandru Nicolschi, șeful Securității în acel moment, a negat permanent orice implicare a direcției conduse de el în procesul de reeducare. Arhivele confirmă însă că operațiunea era dictată de la centru.

Această scurtă digresiune este justificată, întrucât interesul autorului pentru abuzurile regimului comunist (cu precădere perioada anilor ’48 -’64) a luat, în paralel, și forma studiului documentar, concretizat în volumul său despre deportarea câtorva zeci de mii de bănățeni în câmpiile aride ale Bărăganului, scris împreună cu Daniel Vighi: *Rusalii ’51, Fragmente din deportarea în Bărăgan*, publicat cu un an înaintea *Dicasterialului* și reeditat în 2004.

În aceeași notă, urmează trista istorie a „nemților” deportați după ’44, firește, ăia „fraieri și cinștiți”, căci hitleriștii sadea se refugiaseră din timp în Germania, apoi neverosimila pățanie a grupului de bănățeni care a „fugit” la sârbi cu autobuzul (înșelând vigilența grănicerului, doar pentru a fi predați ulterior miliției române, sfârșind în detenție, dar apreciați pe ascuns de gardieni pentru inventivitate).

Nu putea să lipească nici momentul Revoluției, recompus fragmentar din câteva episoade ce surprind absurdul și degringolada (aproape etică) a acelor zile însăngerate.

În cea de-a treia parte, *Falsul vienez*, revenim la specificul bănățean, un tablou baroc din care se desprinde figura inedită a lui Ioan Ciucurel, țăran și „intelectual la prima generație”, care-și găsește corespondentul în marea literatură în persoana nimănui altuia decât Franz Kafka. Sfidând parcă expresia „nu există termen de comparație”, Marineasa alătură la sfârșitul prozei câte-un fragment (chipurile emblematic) din operele celor doi scriitori, iar superstarul ispitit de anonim și anonimul tentat de universalitate poartă, peste veacuri, un dialog închipuit, pe o temă aparent aleatorie. Nu e limpede dacă au ceva în comun. Cert e că amândoi au murit de tuberculoză. Tot Kafka face obiectul povestirii ce dă numele volumului, o parodie macabră în pur stil autohton a *Procesului*, ratat ca film, după cum se vaită protagonistul, de care ghinioanele se țin lanț, și care, asemenea lui Joseph K., își consumă viața prin „interioarele sordide și sumbre” ale impunătorului palat renescentist-baroc din inima cetății Timișoarei.

Farmecul relatărilor și descrierilor lui Viorel Marineasa m-a dus cu gândul la principiul enunțat de criticul american

Irving Howe, care îi îndemna pe cititori să „nu desconsiderare niciodată fascinanta suprafață în favoarea aparențelor profundzimi” (*Never ignore the fascinating surface in favor of the mere depths*). Este cheia în care consider că trebuie citită și proza scurtă a lui Viorel Marineasa, a cărui atenție pentru detaliul creionat, pentru faptul divers și pentru artificii stilistice bine temperat trebuie gustate din plin înainte de sondarea presupuselor adâncimi.

Iar toate aceste momente recuperate din anodinel existenței bănățeanului (românului, balcanicului, „mittleleuropeeanului”) aflat la granița dintre provincialism și mari preschimbări politico-sociale sunt redată în limbajul frust, colocvial, adesea heteroclit ce caracterizează stilul de neconfundat al lui Viorel Marineasa, care, asemenea personajelor vii și colorate pe care le evocă, trebuie recuperat, prin lectură, pentru noua generație de cititori, căreia toate aceste „chestii” ce țin de istoria trăită și rearanjată a unui spațiu și a unei perioade bine definite, îi sunt, mai mult ca niciodată, străine.

Bibliografie

Dima, Simona Grația, *Blândețea scorpionului*, Editura Ideea Europeană, București, 2011

Marineasa, Viorel, *Unelte, arme, instrumente* (proză scurtă), Editura Cartea Românească, București, 1992

Marineasa, Viorel, *Dicasterial*, Editura Arhipelag, Târgu-Mureș, 1995

Marineasa, Viorel, Vighi, Daniel (coautor), *Rusalii ’51. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Editura Marineasa, Timișoara, 1994

***[Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România]: *Raport Final*, Tismăneanu, Vladimir, Dobrinco, Dorin, Vasile, Cristian (coord.) Ed. Humanitas, București, 2007

